

HÓZSA Éva

Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű
Tanítóképző Kar
Szabadka
BTK, Magyar Nyelv
és Irodalom Tanszék,
Újvidék
Szerbia
hozsaeva@eunet.rs

Széchenyi – Toncs – Kosztolányi (Egy tudós tanár „megértési modellje”)

Összefoglaló

A Kosztolányi-kutatások többnyire a családban mitizált Kossuth-képet érintik, holott Széchenyi István hatása ugyancsak kiemelkedő az életműben. Szegedy-Maszák Mihály 2010-ben megjelent monográfiája a Pacsirta című regény egyik fontos szöveghelyét, Széchenyi portréját interpretálja. Ez a dolgozat Kosztolányi magával vitt Széchenyi-képére utal, vagyis arra, hogy az író szabadkai tudós tanára, Toncs Gusztáv, aki Széchenyiről tankönyvet adott ki, hogyan értelmezhetette Kossuth és Széchenyi eltérő „módszerét”, miként vélekedett az izgatás problémájáról, és hogyan látja ezt ma a 21. század befogadója. A medialitás szemszögéből kiemelhető például, ahogyan Toncs elkülöníti a könyvvel és az újsággal való megszólítás esélyeit. Toncs Gusztáv egyéni reflexiói megértési modellként működtek tanítványai számára egy olyan tágabb kontextusban, amelyben Széchenyi pozíciója már megszilárdult.

Kulcsszavak: tankönyvi megközelítés, képiség, eltérő módszerek, izgatás, reflexió

**„Kossuth Lajos, Széchenyi
kisgyerekek valának
s lettek vezércsillagai
édes magyar hazámnak.”**

(Kosztolányi Dezső)

Széchenyi-kép

A fenti mottó – noha más helyesírással –, de Kosztolányi Dezső *Naplóiban* is felfedezhető. 1900. december 20-án kelt a következő bejegyzés: „Mily szépek az ilyen téli esték. Édesatyám kifáradva jött haza, itt az asztalnál kipihente magát. Beszélgettünk, én szokásom szerint nagyatyámra tereltem a szót. Úgy tisztelem s szeretem az öreg embert még haló porában is! A forradalom leverése után Törökországba menekült, hol két évig élt a török kormány pénzén. S midőn Ausztria a foglyokat fenyegető hangon kérte, Törökország azt felelte, hogy őket csak Törökország elpusztításával fogják kézhez keríteni. Íme! A halálos ellenségek! Mily változók az emberek. Ezután hajóra ült nagyatyám, s több ezer menekülttel Amerikába vitorlázott, 30 nap, 30 éjjel hányta a tenger, s mint ő mondá, csak eget s vizet látott, míg Philadelphiába kötöttek ki. Itt beállt egy galvanoplasztikai gyárba, hol oly emberséges fizetést kapott, hogy képes volt saját pénzén hazajönni. Három évig tartózkodott itt.”¹ A naplójegyzet a mottóként közölt szövegre is utal mint egyik vers végstrófájára, amely a nagyapa kedvencei közé tartozott. A naplóíró a vers nagyapára gyakorolt hatását is kiemeli:

¹ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Sajtó alá rendezte: Réz Pál. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 783.

„Ekkor könny gyűlt szép kék szemeibe, kigyulladt az arca, s eszébe jutott édes ifjúsága, eszébe jutott a magyarok földi istene: Kossuth Lajos!”²

A nagypapa családi legendája folytán Kossuth Lajos legendásított alakja fontos szerepet kap Kosztolányi gondolkodásában, sőt Petőfié is, aki szintén az író ősenek emlékével fonódott össze. Széchenyi neve viszont ugyancsak beépül az életműbe, ennek oka inkább a tágabb kontextus, Szabadka város Széchenyi-örökséghez való viszonyulása. Szabadka évente adományozott pénzt a Széchenyi-pályadíjra. Az 1900/1901-es tanévben a következő tétel volt kitűzve: *Széchenyi István irodalmi munkássága*. Erre a pályázatra a hatodik osztályos Kosztolányi is nagyon készült (a Naplókban állandóan utal lázas munkájára), jutalmat kapott, habár némi adminisztratív hiba miatt helyreigazításra volt szükség.³ Kosztolányi 1901. január 21-én írja Naplójába: „Ma hirdette ki Toncs tanár úr a Széchenyi pályatételt. *Széchenyi irodalmi munkássága*. Érdekes, lehet róla okos dolgot írni. Valószínűleg pályázok én is; már készülök is. A határidő csak jún. 1., van elég időm dolgozni.”⁴ Jutalom illetve meg például a Széchenyi és Vörösmarty párhuzamba állításáról beadott pályamű eredményéért is 1901/1902-ben.⁵

A *Pacsirta* kilencedik fejezetének színhelye a sárszegi kaszinó, ahol a párdúcok csütörtökönként kanzsúrt tartanak. A falon Széchenyi István képe látható. A képhez kapcsolt következő reflexiók kimagasló szerepet töltenek be a szövegben: „Még a nagy kép a falon, Széchenyi István gróf. Ő nem öregedett meg. Bal kezét csípőjére téve a kardkötő felé, mentéjét félretolva állt ott, mint valamikor, boltozatos homlokával, melyet zilált kis fürtök libegtek körül, nyugtalan szemével, melyben az egyéniség ideges tettereje égett, s nézte, mi lett nemes gondolatából, az eszmeváltó körből, a kaszinóból, melyet az úri társaságok pallérozására, a társas érintkezés tüzetesbé tételére honosított meg. De a vágni való füstben nyilván ő sem látott jól.”⁶

A 2010-ben megjelent Kosztolányi-monográfia a *Pacsirta* Széchenyi-képét így interpretálja: „Lehetséges, hogy a regény a fölszínes világpolgárságot is, nemcsak a helyi értékek kizárólagos büvöletét gúnyolja ki? Nemigen kapunk fogódzót ilyen föltevés könnyű cáfolatához. Egyedül Széchenyi István grófnak a falon lógó arcképéről letekintő szeme emlékeztetne arra, »mi lett nemes gondolatából, az eszmeváltó körből«, de a »vágóvaló füstben nyilván ő sem látott jól« (...), s e csúfondáros fordulat talán annyit sejtet, hogy a nagyszerű múltnak végleg lejárt az ideje, vagyis értékeit már hiábavaló volna számon kérni az utókoron. Utca, tér és kávéház is viseli a *Hitel* szerzőjének nevét, miközben Sárszeg pontosan azt testesíti meg, amit e nagy előd meg akart szüntetni.”⁷

A kaszinóban függő Széchenyi-kép befogadásából különösen két mozzanat emelhető ki. Egyrészt az a megállapítás, hogy „nem öregedett meg”, másrészt, hogy „az egyéniség ideges tettereje égett”, tehát az egyéni tetterő még mindig korszerű, nem elaggott, átvihető érték, de a tettvágy már régen háttérbe szorult, az összejövetelek önfeledt poharazásba, felületes találkozásokba, a részeket kötekedésébe vagy tétlen elvonulásba torkollnak.

² Uo. 783.

³ Toncs Gusztáv, Loósz István: Útravaló. Összegyűjtötte: Magyar László. Életjel Miniaturák 37., Szabadka, 1981, 41–44.

⁴ Kosztolányi Dezső: Levelek – Naplók. Sajtó alá rendezte: Réz Pál. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 795.

⁵ Toncs Gusztáv, Loósz István: Útravaló. Összegyűjtötte: Magyar László. Életjel Miniaturák 37., Szabadka, 1981, 45–46.

⁶ Kosztolányi Dezső: *Pacsirta*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 89–90.

⁷ Szegedy-Maszák Mihály: Kosztolányi Dezső. Kalligram, Pozsony, 2010, 233–234.

Az izgatás eltűnése Toncs kötetében

Toncs Gusztáv nemcsak a Széchenyi-pályázatok szorgalmazója és fáradhatatlan bírálója volt, hanem magyarázatokkal ellátott szöveggyűjteményt is adott ki Széchenyi műveiből, amely „köteles” olvasmány lett a gimnázium nyolcadik osztályában. 1900-ban jelent meg a *Szemelvények gróf Széchenyi István műveiből* című kötet, melynek anyagát Toncs Gusztáv válogatta. A válogatásban nincs semmi meglepő, hiszen a könyv a következő fejezetekből áll össze: *Széchenyi István élete, A) Hitel, B) Világ, C) Stadium, D) A kelet népe*. Az 1899. október 15-én írott *Előszó* „tudós” tanári hozzáállásra vall, kiemeli, hogy hiánypótló munkát ad az ifjúság kezébe, Széchenyi stílusának pedig eredetiségét dicséri. Toncs szöveggondozását didaktikai elvek határozzák meg, a tanulók koncentrációját esetleg megzavaró kitérőket elhagyja. Hogy Toncs, illetve Kosztolányi tanára mennyire szenvedélyes Széchenyi-rajongó volt, ezt az *Előszó* utolsó bekezdése bizonyítja. Toncs Gusztáv bevezető szövege ily módon zárul: „Hazánk legnagyobb politikai írója és gyakorlati moralistája, remélem, a magyar ifjúságnak kedves olvasmánya lesz. Bölcsesség és erény szól minden lapjáról, minden sorából; alapvető munkája pedig, a *Hitel*, minden időkben a magyar hazaszeretet bibliája lesz!”⁸

A kötet legizgalmasabb részei a Széchenyi-szövegekből kiléptető magyarázatok, azaz a *Gondolatmenet* címek alatt szereplő hozzáfűzések, polémiák, amelyek újra és újra az „izgatás” és a „miképpen” problémáját járják körül. Toncs Gusztáv meggyőződése, hogy régebben izgatásra volt szükség. A századfordulón viszont, noha a tudós tanár szerint ismét veszélyes a magyarság helyzete, a magyar fő jellemvonása pedig mindig is a balítélet volt, az erőszakolás mindent elronthat.⁹ Kossuth és Széchenyi eltérő módszereinek összehasonlító vizsgálatából az izgatás fokozatainak különbségei, a teendők sorrendjéből az alkotmányreformok tűnnek ki. Széchenyi és Kossuth módszeréhez Toncs köteté a következő *Gondolatmenet*et fűzi: „Kossuth nem ugyanazt teszi, a mit Széchenyi működése kezdetén. Régebben izgatásra volt szükség, most csillapító szerekre. Mutatja ezt a jobbágyásra vonatkozó felfogás régen és most. A többség akarja a javítást. A *Pesti Hírlap* ezt nem látja, ebben van tévedése. Az erőszakolás mindent elronthat. (...) Az akarat nem elég; tudni kell a miképen-t. A régi alkotmányt nem szabad addig lerontani, míg az újjal tisztában nem vagyunk. Kossuth és Széchenyi nem egy módszert követnek. Különbség a könyv és az újság útján való izgatás közt.”¹⁰

Az utóbbi jegyzetből kiemelhető a mediális közeg elkülönítésének szempontja is, amelyre Toncs felfigyel. A *Gondolatmenet*ekből a mai befogadó visszakövetkeztethet arra a Széchenyi-képre, amely Kosztolányi indulását befolyásolta, sőt továbbbírásra ösztönözte.

A *Pacsirtában* fellelhető Széchenyi-kép, illetve a kép befogadásának szemszöge a szubjektumra, az egyéni nyugtalanságra és a homályos látásmódra koncentrál. Egy másik történelmi perspektívából Széchenyi maga válik izgatottá, tekintete lelki nyugtalanságot áraszt, és elindít(hat)ja a nézőben azokat a nyugtalan, alsó perspektívából szőtt gondolatokat, amelyekkel önmagára is reflektál.¹¹

⁸ Toncs Gusztáv vál.: *Szemelvények gróf Széchenyi István műveiből*. Franklin Társulat, Középiszkolai Olvasmányok Tára 14., Budapest, 1900, 4.

⁹ Uo. 219.

¹⁰ Uo. 219–220.

¹¹ Bordács Andrea: *Face to Face. A személyiség megjelenítése és a portré alternatívái a kortárs magyar képzőművészetben*. In: Markója Csilla vál.: *Re-produkciók. Elméleti írások és elemzések a kortárs művészetről*. Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, Budapest, 2005, 100.

Széchenyi – Toncs – Kosztolányi (A scientist teacher’s „interpretational model”)

Summary

The majority of the Kosztolányi research touch upon the mythical Kossuth-picture in the Kosztolányi family, whereas the influence of István Széchenyi is crucial in his life-work. Mihály Szegedy-Maszák’s monograph published in 2010 interprets the portrait of Széchenyi in the novel titled *Pacsirta*. This paper refers to Kosztolányi’s Széchenyi-picture that he took with himself, to be specific, Kosztolányi’s scientist friend from Subotica, Gusztáv Toncs, published a textbook about Széchenyi, the interpretation of Kossuth’s and Széchenyi’s differing “methods”, the issue of governing and how this is viewed by the reader of the 21st century. From the perspective of mediality it could be highlighted that Toncs divides the possibilities of addressing by books and newspapers. Gusztáv Toncs personal reflections operated as an interpretational model for his students in a wider context in which Széchenyi had already had a stable position.

Keywords: textbook approach, image, differing methods, incitement, reflection

Felhasznált irodalom:

1. Bordács Andrea: Face to Face. A személyiség megjelenítése és a portré alternatívái a kortárs magyar képzőművészetben. In: Markója Csilla vál.: Re-produkciók. Elméleti írások és elemzések a kortárs művészetről. Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, Budapest, 2005, 100.
2. Kosztolányi Dezső: Levelek – Naplók. Sajtó alá rendezte: Réz Pál. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 783.
3. Kosztolányi Dezső: Levelek – Naplók. Sajtó alá rendezte: Réz Pál. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 795.
4. Kosztolányi Dezső: *Pacsirta*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 89–90.
5. Szegedy-Maszák Mihály: Kosztolányi Dezső. Kalligram, Pozsony, 2010, 233–234.
6. Toncs Gusztáv vál.: Szemelvények gróf Széchenyi István műveiből. Franklin Társulat, Középiskolai Olvasmányok Tára 14., Budapest, 1900, 4.
7. Toncs Gusztáv, Loósz István: Útravaló. Összegyűjtötte: Magyar László. Életjel Miniatűrök 37., Szabadka, 1981, 45–46.
8. Toncs Gusztáv, Loósz István: Útravaló. Összegyűjtötte: Magyar László. Életjel Miniatűrök 37., Szabadka, 1981, 41–44.